

*О. М. Василюшин*

*Українська академія друкарства*

**МАНДРІВНІ ДРУКАРНІ  
(першої половини XVII ст.)**

*Описано саме явище мандрівних друкарень, причина їх появи і характеристика.*

*Друкарство, книговидання, друкарня*

Цікавим явищем у культурному житті України в першій половині XVII ст. були мандрівні друкарні. Такою, до певної міри, можна вважати і друкарню Івана Федорова, що переїздив з міста до міста. За твердженням І. Огієнка, «мандрівних» чи «бродячих» друкарень у давнину було більше, ніж ми їх знаємо [6, с. 174]. Однак з назвою мандрівних друкарень пов'язують лише дві — Кирила Транквіліона Ставровецького та Павла Домжив Лютовича.

Відомий письменник і освітній діяч Кирило Транквіліон Ставровецький, вчитель братської школи, рятуючись від переслідування львівським єпископом Гедеоном Балабаном, втік у 1592 р. до Вільна. За деякий час він став ігуменом Унівського монастиря. За власний кошт ним було видано [4, с. 118]: у Почаєві свою книгу «Зерцало богословії» (1618), розпочату, ймовірно, попереднього року під час перебування автора-друкаря в Уневі, у Рохманові (поблизу Кременця) «Учительне евангеліє» (1619), а в Чернігові — «Перло многоцін-

нос» (1646). Обидві книги були засуджені православною ієрархією як на Україні, так і в Росії. Згодом на Україні автору було запропоновано виправити книгу і передрукувати її після схвалення церковною владою. Однак вимога ієрархії підкоритися церковній цензурі спонукала Ставровецького на хибний крок: примкнувши до унії, він з 1626 р. до смерті був ігуменом захопленого уніатами чернігівського Слєцького монастиря [5, с. 84].

Усе це, мабуть, спричинило довгу перерву в діяльності мандрівної друкарні Ставровецького, яка була востаннє пушена в рух лише 1646 р., цим разом у Чернігові.

Однак, серед читачів книги, навпаки, здобули величезну популярність. Двічі засуджене на спалення «Учительне євангеліс» було перевидане в Уневі в 1692 році. А в перекладі диякона Феофана на літературну російську мову книга з'явилася в Москві. Цікаво, що на відміну від усіх інших друків Ставровецького, рохманівське «Євангеліс учительне» написане церковнослов'янською мовою, лише вірш на герб у ньому — українською книжковою мовою.

У виданнях Ставровецького трапляється достатньо запозичень з художньої спадщини попередників. Так, наприклад, «Зерцало богословія» не оригінальне щодо художнього оформлення. Його заставки, кінцівки та ініціальні літери — копії зі стрятинських друків, а титульний лист доволі точно скопійований з платенівського «Heures de nostre Dame» (Антверпен, 1565).

Копії, а також переробки з прикрас попередніх друків, зокрема тих же фєдєрєвських і стрятинських, бачимо і в «Євангеліс учительному» [1, с. 146], однак у ньому вже багато нових дуже цікавих оздоб. Оригінальні тут 14 заставок, дві широкі і 12 вузьких, а також оздоблення титульної сторінки. Всі ці прикраси дуже своєрідні та незвичайні і не мають аналогій не тільки в сучасному українському, а й в усьому кириличному друкарстві.

Третє і останнє видання Ставровецького — «Перло многоцінноє» — вийшло через 27 років після рохманівського друку в Чернігові. Ця книга видрукована новим шрифтом і прикрашена новими оздобами, однак з художнього погляду мало цікава.

З іменем Ставровецького пов'язують також початок діяльності унівської друкарні. Традиційно вважається, що друкарня при Василіанському монастирі в Уневі заснована близько 1646–1647 рр. на базі друкарні Арсенія Жєлєборського, однак, знаходимо твердження, що вже в 1618 р. або в кінці 1617 р. Кирило Ставровецький, тодішній Унівський архімандрит, заклав тут друкарню. І. Отієнко вважає, що саме в Уневі розпочали друк «Зерцала Богословія», який закінчили в Почасві [2, с. 175]. Я. Ісаєвич доводить, що ця думка є хибною і пов'язана вона із приїздом у 1618 р. до Унева не Кирила Транквіліона, а Кирила Івановича із Замєстя [5, с. 84]. Так само хибною вважає дослідник поширену думку про те, що в Чернігові Ставровецький користувався друкарнею, перевезеною з Рохманова — всі друкарські матеріали в єдиному його чернігівському виданні відрізняються від почаївських та рохманівських. Грунтуючись на цьому факті, Я. Ісаєвич припускає, що

Ставровецький був не друкарем своїх книг, а лиш видавцем. У всіх трьох книжках підкреслено, що вони видані «коштом і накладом» автора. Водночас у перших двох, надрукованих із застосуванням однакових друкарських матеріалів, друкарня не названа власністю Ставровецького. Він вважав себе швидше організатором рохманівської друкарні. Друкарем же «Зерцала Боголосвія» та «Учительного євангелія» був Тимофія Олександрович Вербицький [2, с. 176]. Однак згодом дослідник припускає, що Кирило Ставровецький володів друкарським мистецтвом: «він був не тільки вчителем при братстві, а й брав участь у його суспільній діяльності, працював у братській друкарні» [3, с. 200].

У різних селах і містах випускав книжки також мандрівний чернець-друкар Павло Домжив Люткович Телиця разом з монахом-ієродияконом Сильвестром. Зокрема: в Угорцях (тепер Нагірне) поблизу Самбора (1618–1620), в Мінську (1621–1624), в с. Четвертні Луцького повіту (1624–1625), далі в Луцьку (1625–1628) і в с. Чорне біля Рівного (1628–1635).

За часів діяльності цієї мандрівної друкарні з-під її верстатів вийшло як мінімум дев'ять книг. Можна припустити, що в цій мандрівній друкарні окрім книг друкувалися також гравіровані ікони на зразок народних картинок. Точних відомостей про життя Лютковича немає, однак Огієнко стверджує, що родом Телиця десь із західної України, з західної Волині або Галичини [6, с. 172]. Пов'язують його також з діяльністю Києво-Печерської лаври, постриженником якої він був, та з Віленським братським Святодухівським монастирем [2, с. 178]. У 1629 р. Люткович виступає як ігумент Спаського монастиря в Чорній. Після його смерті близько 1631 р. друкарню та обов'язки ігуменат Чорненського монастиря перейняв Сильвестр. Саме він і перевіз у 1635 р. друкарню Домжива Лютковича зі Спаського монастиря в Чорній до монастиря в Луцьку [7, с. 178].

В оздобленні своїх книг Люткович користувався лише копіями з попередніх видань, переважно фєдорівських (львівських і острозьких) та балабаївських: заблудівського Псалтиря, острозької Біблії, львівського «Апостола» та «Букваря», стрятинського Службеника.

Персеїди мандрівних друкарень у пошуках кращих умов праці — доказ їх підприємницького характеру. Самим власникам друкарень — Лютковичу і Сильвестру доводилося займатися як редакторською, так і техніко-поліграфічною працею. Коштів у них було недостатньо, що відбилося на рівні поліграфічного виконання і художнього оформлення видань. Та незважаючи на це, книги ці стали вагомим внеском до національної культурної скарбниці.

1. Запаско Я. Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. / Я. Запаско. — Львів, 1971. — 312 с. 2. Запаско Я. Початки українського друкарства / Я. Запаско, О. Мацюк, В. Стасенко. — Львів : Центр Європи, 2000. — 222 с. 3. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XV–XVIII ст. / Я. Д. Ісаєвич. — К., 1966. — 254 с. 4. Ісаєвич Я. Д. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні / Я. Д. Ісаєвич. — Львів,

1975. — 152 с. 5. Исаевич Я. Д. Пресмники первопечатника / Я. Д. Исаевич. — М., 1918. — 192 с. 6. Огієнко І. І. Історія українського друкарства / І. І. Огієнко. — К. : Либідь, 1994. — 448 с. 7. Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI — перша половина XVII ст.). Зб. документів. — К., 1975. — 344 с.

### **КОЧУЮЩИЕ ТИПОГРАФИИ (первой половины XVII в.)**

*Описано явление кочующих типографий, причины их появления и характеристика*

### **TRAVELLING PRINTING-HOUSES (first half of XVII item)**

*It is described the phenomenon of travelling printing-houses, reason of their appearance and description*

*Стаття надійшла 20.04.2010*